

Nové myšlení

Mé cesty bratislavskými trolejbusy jsou krátké a nevyplatí se mi při nich otevírat knihu. Oddávám se tedy volným myšlenkám. Veden trochu přidušeným pocitem, že náš východní svět má šanci změnit se skrze nové myšlení k lepšímu, přemýšlím o tom, co jsem v posledních dnech slyšel. Jinde ve světě je to samá hrůza: v boeingu na karáckém letišti zhaslo světlo a teroristé začali v panice střílet do lidí. Jaké myšlení je přivedlo až k této úděsnosti? V synagoze v Istanbulu se chystala ranní pobožnost. Dva teroristé převlečení za turisty vhodili mezi modlící se židy granát. Sami při tom masakru také zahynuli. Jaké myšlení je přivedlo ke zkáze cizích i vlastních životů? Ve skalnaté úžlabině na cestě do Santiaga spustilo dvacet mužů palbu na Pinocheta. Lehce zraněný diktátor prohlásil, že Chile je uprostřed války mezi demokracií a marxismem. Jaké myšlení ho přivedlo k této formulaci? V Praze bylo po domovních prohlídkách zatčeno sedm členů výboru jazzové sekce. Byli obviněni z nedovoleného podnikání. Zde se neptám na to, jaké myšlení stálo na začátku příkazu, znám toto myšlení jako své boty. Moskevský hlasatel četl v televizi Gorbačovovy odpovědi na otázky Rudého práva. Gorbačov má svoje téma dokonale promyšlené, v logice jeho vývodů se těžko nacházejí mezery. Přeje si skutečně ten báječný svět bez zbraní, anebo jen touží ohradit prostor, kam kdysi dorazila sovětská vojska? Proč se jeho logika setkává s nedůvěrou a podezřívavostí? Je nepochybné, že svět by v této věci potřeboval nové myšlení jak sůl.

Přemýšlel jsem, přemýšlel, až jsem přešel zastávku. Vracel jsem se pomalu k bytu kamaráda. Byl příjemný zářijový večer, ulice byla ztichlá. Za okny domů se rozžihaly obrazovky a lidé usedali k večeři. Chlapi otevírají láhve piva za tři koruny (jedenáctistupňový Danubius). Neumím si představit, že by mohl v této zemi hodit někdo do kostela granát. Není tohle bezpečí důležitější než svoboda a pravda? Nesu si v tašce půl láhve vína, je škoda, aby zkyslo. Už jsem se rozhodl, pokusím se zase jednou s přáteli o španělskou hru.

Jen co jsem prošel průjezdem, postavili se mi do cesty dva muži. V jiné zemi by se člověk i vylekal, ale já vím hned, co jsou zač. Nejistě se usmívají, říkají, že se přece už známe a že bude pro všechny nejlepší, když si bez odporu sednu s nimi do auta a pojedou podat jejich šéfům jisté vysvětlení. Napadá mě, zda bych neměl v této situaci použít nového myšlení. Jednat úplně jinak než jindy, dát se na útěk nebo křičet o pomoc. Ptám se pro jistotu, co by v takovém případě učinili. Odpovídají, že by si přivolali posilu a nasadili mi pouta. A dodávají smířlivě, že spoléhají na mou rozumnost, že nejsem přece z těch, kdo by jim dělal těžkosti, že mají své rodiny a chtěli by být co nejdříve u nich. Tomuto argumentu nemohu odolat, usedám do auta a přemýšlím o tom, že možná ani teroristé nejsou zabijáci od přirozenosti a že jsou jen dálkově řízeni nějakým šíleným myšlením. Říkají svým obětem: nedělejte nám těžkosti, máme v Bejrútu rodiny a ty chtějí jíst.

Nepochybují o tom, že by oboustranné moratorium na jaderné výbuchy vytvořilo atmosféru, z níž by se mohla zrodit nějaká významnější dohoda. A je mi Gorbačova trochu líto. Nabízí, zdá se mi, že upřímně, rozumnou alternativu ke zbrojním závodům a protistrana nedůvěřivě otálí. Chyba asi není v jeho osobnosti, liší se zřetelně od svých předchůdců, zachmuřených starců, kteří stávali sklesle na mauzoleu ve svých strašných kloboucích. Soudím, že nedůvěra má svůj původ v historické paměti. Na Západě si historikové nedávají pokoj a vytahují pořád na světlo to, co bylo. V Sovětském svazu je každá nová generace odřezána od minulosti a možná se ani necítí být jí zavázána anebo dokonce brát za ni mravní zodpovědnost. Umění zapomínat na horší stránky vlastních dějin tam bylo dovedeno k dokonalosti. Na Západě se však posuzuje sovětská současnost jen jako poslední letokruh v řezu historickým kmenem. Při tomto pohledu mají některé letokruhy podezřelou barvu, která důvěru právě nevzbuzuje. I bez historických knížek se u nás například každý pamatuje na polibky a objetí z bratislavského setkání nejvyšších představitelů v roce 1968. A hle co následovalo! Nedůvěra ke Gorbačovovu novému myšlení by se asi začala scvrkávat, kdyby někdo už konečně řekl, že takové a podobné věci se neměly stát.

Mladík, proti kterému sedím na židli, nemá také historickou paměť a s potěšením to připomíná: my jsme jiná generace, co bylo, bylo. Kolik mu může být? Nejvýš pětatřicet a už je kapitán. Blondaté vlasy nad čelem tvoří dokonalou vlnu, vypadá to, že s tím byl u kadeřníka. Druhý mladík je také úpravný a čistý, já bych asi váhal, kdybych si měl koupit tak drahocenné obroučky brýlí, jako má on. Oba by se ve svém oblečení mohli postavit za přepážku kterékoli švýcarské banky. Pocítím žízeň a tak si loknu vína z láhve, kterou mám s sebou. Bankovní úředník mě napomíná, mám se chovat slušně, protože jsem v úřední místnosti, kde je zakázáno požívat alkohol. Potom mi oznamuje, že mě podrobí osobní prohlídce. Vstane, sebere mi navzdory mým protestům mou tašku a se zřetelnou zálibou se v ní hrabe. Klade stranou každý kousek papíru. U mne se totiž vždycky něco najde, nějaký vlastní textík nebo něco podobného. Zapamatoval jsem si, co mi kdysi vyprávěl jeden Američan. Vycházet v New Yorku večer na ulici je mnohem bezpečnější, když má člověk u sebe aspoň deset dolarů. Případný lupič se spokojí i s několika dolary na svou drogu. Úplná insolventnost přepadeného by ho však mohla rozčlít k nepřičetnosti. Pozoruji, že mladík, který mě olupuje, je také spokojen. Našel papírek, na kterém jsou otázky jakéhosi polského časopisu, na které jsem asi měl odpovědět. Zapomněl jsem na to a zapomněl jsem také na to, že nosím papírek u sebe. Když se mě bankovní úředník ptá, kdo mi ten lístek dal, říkám, bůhví kdo, je to dávno. A opět jsem napomínán, abych v úřední místnosti nemluvil o Bohu, stejně prý v něho nevěřím.

Je možné věřit, že Bůh Mohamedův odměňuje rájem ty, kteří zabijejí náhodné židy, Američany, hinduistické Indý a moslimské Pákistánce? Krvelačný Bůh deklaruje nutně sám sebe. Anebo snad existují nějaké souvislé věty, které by v tomto smyslu mohly oslovit normální lidský mozek? Před dvaceti lety jsem si

v knihovně vypůjčil Korán a před spaním jsem si v něm četl. Ani ve snu mi nepřišlo na mysl, že by se z něho dala odvodit svatá válka proti nevinným lidem.

Mladík by asi rád věděl, jaký mám vztah k Bohu a říká smířlivě, že všichni v něco věříme. Ptám se ho tedy, v co věří on. Neváhá ani okamžik a říká, že věří v marxismus. Já jsem prý v marxismus nikdy nevěřil, jen jsem se v něm vyznal, byl jsem jako ti západní vědci, kteří studují marxismus, aby proti němu mohli lépe bojovat. Pomáhám mu se slovy a říkám, že jsem renegát. Těší se a říká, ano, ano, renegát. A já ještě dodávám, renegát Kautsky. Oba se smějeme, každý z jiných důvodů.

Já se směju, abych se únavou nesesul se židle, únavou z ideologické choromyslnosti, kterou jsem obklopen po celý život. O Kautském jsem slyšel poprvé jako student, podle jména jsem hádal, že to byl Čech, jeden Kautsky chodil se mnou do školy. Naštěstí jsem svou domněnku nevyslovil nahlas a při konspektování Leninova díla jsem seznal, že jsem se mýlí. Teď lituji, že jsem se elegantního mladíka opomněl zeptat, zda by si podržel víru v marxismus, kdyby mu pocuchali vlásky Pinochetovi bířící. Zeptal jsem se ho jen, ve který marxismus věří, zda v Marxův, Leninův, Stalinův, Mao Ce-tungův, Dubčekův, Pol Potův anebo v marxismus Vasila Biľaka. Nereaguje, jen se s převahou usmívá, jako nad eskamotérem, který předvedl starý a průhledný trik. Jeho víra platí zřejmě jen pro ten marxismus, který je právě u moci a potřebuje služby tajné policie. Všichni tihle lidé by mohli být zaměstnáni také u jiné ideologie. U britského MI5 by měli vyšší služné a mohli by se oblékat ještě elegantněji.

Druhý mladík se k marxismu nevyjadřuje, ale vzpomene si, že jsem ještě nebyl prošacován. Zafungují staré reflexy: zvednu se bez povelu, rozkročím se a upažím, jak jsem se tomu naučil v Ruzyni. Slušně vychovaný mladý muž mi přejíždí rukama po těle. Myslím na sedm zatčených mužů z jazzové sekce. V Ruzyni strčil napřed každého do díry v podzemí, odkud je vidět přes hustou síť v okně jen do betonové zdi. To proto, aby byl přechod z domácí útulnosti ostřejší. Tito muži a celá jejich sekce byli kazem ve vzoru, jak praví O'Brien v Orwellovi. Snažili se jako společenství existovat nezávisle na státní totalitě, bez dozoru a bez donašečů. Že takto existovali na tenkém ledě legality patnáct let, je beztak zázrak, který vejde do dějin jazzu. Nyní jim pomáhej Bůh!

Protože mám v živé paměti rituál osobní prohlídky, ptám se bankovního úředníka, jestli se mi bude dívat taky do řitě. A opět jsem napomínán, abych nebyl vulgární. Skutečně bych se měl zamyslet taky trochu nad sebou. Je mi padesát šest let, jsem morousnější a všechno, co mě potkává, mi už nepřípadá tak zábavné. V občanském průkazu mám pořád akademické tituly. Napsal jsem pár knih, něco bylo přeloženo i do cizích jazyků. Možná že právě teď nějaký člověk někde na světě nebo i doma čte, co jsem napsal. Je mi hrozně trapně při představě, že by mě viděl, jak tu stojím s upaženými rukama. Kdybych byl jiný, než jsem, zdravili by mě studenti, snad jen o něco mladší než ten hoch, který mi protřepává nohavice v naději, že z nich ještě vypadne nějaký papír, nejlépe papírek se vzkazem: přijdu zítra večer a pomohu ti stáčet víno. To by bylo sousto, co všechno to jen může znamenat!

Nejsem v tom ovšem sám, v jiné místnosti v téže budově sedí na podobné židli můj přítel, univerzitní profesor Miroslav Kusý, ten, kterého jsem doufal porazit ve španělské hře. Nová generace bez historické paměti ho poníží stejně jako mě. Právě mu rozebírají šachové hodiny, které jsem mu před léty koupil k narozeninám. Mohl by v nich být lístek se vzkazem: kup hořčici, přinesu párky.

Relativně jsem na tom však pořád ještě dobře. V Paříži vyjdete s dítětem na procházku a zabije vám ho před očima bomba ukrytá mezi květinami. Všechny jiné myslitelné existence by byly lepší jen zdánlivě. Mnozí Češi a Slováci, kteří odešli do exilu, se stali profesory na různých západních univerzitách. Musí však létat na konference nebo na dovolenou. Jednou se někomu z nich nutně stane, že bude bezmocně stát před hlavní pistolí nějakého teroristy, který bude věřit, že stisknutím spouště napravuje křivdy spáchané na palestinském lidu. Já nemusím nikam létat, nesesedl jsem v letadle už osmnáct let. Je to nesmírně úlevné pomyšlení. Co tak hrozného se vlastně děje? Byl jsem prostě jen okraden. Svět se přece jen trochu mění a tihle chlapi se třeba jednou budou stydět sami před sebou. Možná bude stačit, aby trochu zestárlí. Dnes si ještě myslí, že jsou nesmrtelní, zdá se jim, že všechno je ještě před nimi. Nové myšlení, které zavádí Gorbačov, však otevírá i v marxismu smrtelnou dimenzi. Dějiny už nemusí vést zákonitě k vítězství komunismu na celém světě. V jediném okamžiku se může rozpadnout smysl všech lidských hodnot. Báječné dějinné víze mohou být ukončeny apokalyptickou tečkou. Marxistická dějinná spirála se stočí do klubička a propadne se do sebe jako neutronová hvězda. Tohle je ovšem nové jen v marxismu, v náboženském myšlení je smrtelnost úhelným principem již po tisíciletí.

Mladíci mi právě kradou můj diář za dvanáct korun, to je pakatel, za všechna léta mi knih ukradli za tisíce. V diáři mám poznámky, adresy, telefonní čísla. Neměl jsem jim říci, že z hlediska nového myšlení jsme si zvláštním způsobem rovni? Neměl jsem jim říci, že není tak úplně jisté, že se v krátké budoucnosti stanou majory a podplukovníky?

Nemám nic proti novému myšlení, politika, zvláště na Východě, se bez takových sloganů neobejde. Chvilí to bude působit, snad se najdou v reálně socialistických strukturách i lidé, kteří se budou skutečně snažit podívat se na chod svých resortů z jiného úhlu. Jiní se budou třást strachy, zda projdou při nějakých budoucích prověrkách z nového myšlení. Já už asi zůstanu při myšlení, ke kterému jsem se protrápil z a posledních čtyřicet let. Vždyť ani nevěřím, že jsme schopni jako lidské bytosti myslet nějak zvlášť nově. Někteří lidé myslili báječně pronikavě před tisíci lety a pro každé další století bylo jejich myšlení nové a překvapující. Bohužel podléhá celá suma lidského myšlení jakési entropii. Pravda též je, že jiní lidé myslili zvráceně, hloupě, šíleně a sobecky. Vedli takovým myšlením zdůvodněné války, brali rukojmí, zabíjeli bezbranné, nenáviděli bohy jiných národů a kvůli pýše a moci bez zábran zotročovali jiné lidské bytosti. Nejde vlastně o to, abychom myslili nově, spíš jde o to, abychom myslili v souladu s lepší tradicí lidského myšlení. Snad nejlepší by bylo, kdyby bylo mezi masy rozšířeno heslo, které by vyzývalo ne k novému myšlení, ale prostě jen k myšlení. Třeba ke krátkému zamýšlení před nějakým činem. Před stisknutím spouště v uneseném letadle, před vyhlášením výjimečného stavu a před

vydáním onoho posledního rozkazu, kterým budou ukončeny dějiny nepovedeného lidského rodu. Kdyby měli ti mladíci přede mnou čas na rozmyšlení, třeba by přišli na to, že by jejich matky nesouhlasily s tím, aby se násilně hrabali ve věcech jiného člověka.

Okradli mě a pak mě propustili. Venku bylo ještě tišeji, tramvaje jezdily poloprázdné a dvě děvčata mi proměnila dvoukorunu na dvě koruny. Ani moje žena ani žena přítele nevěděly, že nehrajeme šachy. Kdybychom byli takto zadrženi v Chile, nikdy by se už nemusely dovědět, kam vedly naše poslední kroky. Přítel se ještě nevrátil a tak jedu k němu, abych na něho počkal. Děti spí a jeho žena mi říká, že si na takové čekání nikdy nezvykne. Je jí líto, že tak málo žen u nás si dovede představit, nač takové čekání přijde nervové soustavě. Myslím si, ale nahlas to neříkám, že je možná lepší čekat takto, než čekat na muže, až se vrátí z hospody, což je v našich končinách rozšířená ženská zkušenost. Ještě není půlnoc a přítel odemyká dveře. Je rozkacený a láteří do odposlouchávacích přístrojů. Znam to už nazpaměť a tak se rozloučím a jdu. V posledním trolejbusu jsem sám, město je tiché a zdá se, že i bezpečné.

Září 1986

P. S. Tento text bude zasvěceným čtenářům možná něco připomínat. Poznávám proto hned, že byl vědomě napsán jako volné pokračování Vaculíkova fejetonu Teror velký a malý.

(Otištěno bez vědomí autora.)

SOUHRNNÉ SDĚLENÍ

VONS č. 591 o případech sledovaných k 1. 12. 1986

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných se ustavil 24. dubna 1978, aby v duchu poslání Charty 77 sledoval případy osob, které jsou trestně stíhány nebo vězněny za projevy svého přesvědčení, nebo které se staly obětmi policejní či justiční svévole. Zabývá se výjimečně jinými případy nespravedlivého stíhání, zvláště tam, kde se nepřímo týkají jeho hlavního zaměření. Jeho snahou je seznamovat s těmito případy veřejnost i úřady a postíženým dle možnosti pomáhat. V prosinci 1979 se VONS jako Československá liga pro lidská práva stal členskou ligou Mezinárodní federace pro lidská práva FIDH, participující na práci OSN jako nevládní organizace s konzultativním statutem. FIDH zvolila 18. listopadu 1984 člena VONS Ladislava Lise svým mistopředsedou a pověřila jej mj. i zastupováním svých zájmů u orgánů OSN ve Vidni. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných vydal k dnešnímu dni 591 sdělení.

Členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných jsou:

ing. Rudolf Battěk, Křížkova 78, Praha 8
Otta Bednářová, Havelská 21, Praha 1
Jarmila Bělková, Novovysočanská 12, Praha 9
dr. Václav Benda, Karlovo nám. 18, Praha 2
Petr Cibulka, Vrázova 53, Brno
Albert Černý, Kotlářská 37, Brno
dr. Josef Danisz, W. Piecka 81, Praha 2
Stanislav Devátý, Revoluční 1285, byt č. 312, Gottwaldov
Jiří Dienstbier, Nekázanka 17, Praha 1-Nové Město
Karel Freund, Mánesova 90, Praha 2
Václav Havel, Hrádeček 5, Vlčice, okr. Trutnov
nábřeží B. Engelse 78, Praha 2
Zbyněk Hejda, Nešporova 573, Praha 4-Háje
Ivan Martin Jirous, Stará Říše 33, okr. Jihlava
Ladislav Lis, Sosnová 84, okr. Česká Lipa
pošt. styk: Šišková 1228, Praha 8
ing. Jan Litomiský, Vyskytná 2, okr. Pelhřimov
Václav Malý, Nad pomníkem 2, Praha 5
Michal Matzenauer, Přemyslovská 8, Praha 2
Lenka Marečková-Müllerová, Praha
Dana Němcová, Ječná 7, Praha 2
dr. Luděk Pacovský, Washingtonova 9, Praha 1
ing. Pavel Roubal, Častov 131, okr. Pelhřimov
Jan Ruml, Kremelská 104/150, Praha 10
Jiří Ruml, Kremelská 104/150, Praha 10
dr. Gertruda Sekaninová-Čakrtová, Palackého 962, Polná, okr. Jihlava
Andrej Stankovič, Hroznová 5, Praha 1
Anna Šabatová, Anglická 8, Praha 2
Petruška Šustrová, Kolínská 13, Praha 3